EDITAREA ASISTATĂ DE CALCULATOR A HĂRȚILOR *ATLASULUI LINGVISTIC AL DIALECTULUI AROMÂN* (ALAR), vol. II

VASILE APOPEI, SILVIU BEJINARIU,
NICOLAE SARAMANDU, MANUELA NEVACI

1. INTRODUCERE

Realizarea asistată de calculator a atlaselor lingvistice precum şi proiectarea de instrumente de cercetare pentru lingvistică şi dialectologie reprezintă una dintre preocupările principale, cu profund caracter interdisciplinar, ale cercetătorilor din cadrul Institutului de Informatică Teoretică al Academiei Române, Filiala Iaşi. Pachetul de aplicaţii realizat în colaborare cu cercetătorii departamentului de dialectologie al Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide" al Academiei Române, Filiala Iaşi a fost utilizat pentru publicarea volumelor III şi IV ale *Atlasului lingvistic român pe regiuni. Moldova şi Bucovina*, ALRR–MB (Olariu, 2007), (Botoşineanu, 2010). În prezent, el este utilizat pentru pregătirea volumului V al ALRR–MB iar unele componente sunt utilizate în *Atlasul lingvistic audiovizual al Bucovinei*. Astfel, adaptarea pentru realizarea planşelor *Atlasului lingvistic al dialectului aromân* reprezintă o oportunitate pentru îmbogăţirea sistemului cu funcţiuni noi în vederea generalizării şi utilizării acestuia şi pentru alte atlase lingvistice prin implementarea unei noi versiuni, denumite AlrMaps.

2. STRUCTURILE DE DATE ALE SISTEMULUI AlrMaps

Sistemul pune la dispoziția dialectologilor posibilitatea introducerii informației lingvistice într-o bază de date ce va fi utilizată nu numai pentru proiectarea planşelor din atlas, dar şi pentru consultare, în cadrul altor cercetări.

Pentru realizarea planşelor atlaselor lingvistice, aplicația AlrMaps utilizează date şi informații cu semnificații diferite, specifice mai multor domenii: lingvistică, dialectologie, baze de date, proiectare asistată de calculator, grafică, sisteme de informații geografice şi multimedia. Punerea în acord a acestora a necesitat proiectarea unui model de date complex ce a condus la constituirea următoarelor grupe de date, organizate în fişiere de următoarele tipuri:

FD, XXXVI, Bucureşti, 2017, p. 5–16

BDD-A27537 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:40 UTC)

– proiect (.alrproj) – realizează legătura dintre toate celelalte grupe de informații;
– dicționar (.alrdic) – include toate informațiile lingvistice, structurate în două colecții de date: descrierea cuvintelor titlu şi a punctelor de anchetă; transcrierile fonetice asociate sunt incluse în descrierea cuvintelor titlu;
– hartă lingvistică (.alrmap) – reprezintă rezultatul final al sistemului AlrMaps; hărțile lingvistice sunt generate automat în baza unui şablon predefinit iar ulterior pot fi modificate şi finalizate atât pentru îndeplinirea unor criterii estetice dar şi prin corectarea eventualelor erori;
– setări (.alrsettings) – include toate setările implicite legate de modul de desenare al elementelor hărților lingvistice;
– şablon hartă – descrierea vectorială a hărții, realizată folosind aplicațiile din pachetul NetSet Map (DataInvest, 2008) – o aplicație de tip Sistem de informații geografice; elementele hărții sunt organizate sub formă de straturi în funcție de semnificația lor (Bejinariu, 2016), folosind formatul shape; pentru fiecare strat, şablonul conține câte trei fişiere, cu extensiile .shp, .dbf şi .shx,
– multimedia – fişiere imagine, audio şi video ce pot fi asociate cuvintelor titlu sau transcrierilor fonetice, fiind utile în consultarea atlasului.
– simboluri – asociate sunetelor; utilizate pentru transcrierea fonetică a limbii române.

În continuare sunt detaliate câteva aspecte legate de implementarea sistemului pentru generarea planşelor atlaselor lingvistice, evidențiind elementele specifice *Atlasului lingvistic al dialectului aromân*, vol. II.

3. SIMBOLURILE UTILIZATE ÎN TRANSCRIEREA FONETICĂ

Cea mai importantă provocare a sistemului pentru realizarea planşelor lingvistice este cea a afişării şi tipăririi transcrierilor fonetice specifice limbii române. Având în vedere că simbolurile utilizate sunt compuse, în sensul că este utilizat un set de simboluri de bază cărora le pot fi aplicate simultan unul sau mai multe fenomene fonetice, realizarea unui font care să includă toate combinațiile posibile este practic imposibilă datorită numărului mare al acestora (Bejinariu, 2009). Pentru a afişa toate simbolurile fonetice care pot fi utilizate cel puțin la nivel teoretic, este utilizat un sistem pentru sintetizarea în timp real a imaginii acestora, sistem ce a fost deja prezentat (Bejinariu, 2009). A fost proiectat un font care include corpurile de literă pentru reprezentarea sunetelor primare (vocale şi constante prezentate în *figura 1*) şi a fenomenelor fonetice asociate (fig. 2). În ceea ce priveşte vocalele primare (fig. 1) trebuie menționat faptul că cele 3 variante accentuate ale acestora sunt obținute tot prin sintetizarea imaginii.

BDD-A27537 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:40 UTC)

Vocale						
simple	*diacritice*					
a	ä	ă	â	À	å	
e	ë	ĕ				
i			î			ĭ
o	ö	ŏ				
u	ü		û			

Consoane
B, c, ć, Ĉ, ĉ, ċ, č, d, đ, D, δ, f, g, Ĝ, ĝ, ġ, ğ, h, ħ, χ, γ, j, k, l, ł, m, M, n, N, ņ, ŋ, p, r, ŕ, ŗ, ρ, s, ś, ŝ, ş, σ, t, ν, Ţ, v, w, z, ź, ż, y

Figura 1. *Simbolurile asociate sunetelor primare utilizate în transcrierea fonetică* (*Sursa: prelucrare după Bejinariu, 2009*)

Vocale		
Grupă	*Fenomen*	*Simbol*
Durată	Scurtime	A
	Semilungime	B
	Lungime	¯
Nazalizare	Seminazalizare	Γ
	Nazalizare	ĩ
Ocluzie glotală	Coup de glotte	’
Deschidere	Închidere	˙
	Semideschidere	Δ
	Deschidere	E
	Deschidere mare	Z
Afonizare	Semiafonizare	H
	Afonizare	Θ
Semivocală	Semivocală	I

Consoane		
Grupă	*Fenomen*	*Simbol*
Durată	Semilungime	B
	Lungime	¯
Palatalizare	Semipalatalizare	K
	Palatalizare	´
	Palatalizare mare	˝
Explozie	Explozie	Λ
Caracter silabic	Caracter silabic	°
Afonizare	Semiafonizare	H
	Afonizare	Θ

Figura 2. *Fenomenele fonetice ce pot fi asociate sunetelor primare* (*Sursa: prelucrare după Bejinariu, 2009*)

Modul de sintetizare al imaginii unei vocale accentuate căreia îi sunt aplicate 5 fenomene fonetice este schematizat în *figura 3*. Imaginile simbolurilor asociate vocalei, accentului şi fenomenelor sunt generate de sistem într-un mod transparent pentru utilizator şi apoi concatenate pentru a forma simbolul final ce va fi afişat. Pentru reprezentarea internă este utilizată codificarea Unicode a caracterelor în cele două corpuri de literă puse la dispoziţie: ALR_Baza care este derivat din fontul Arial şi ALR_MinionPro care este derivat din fontul Minion Pro. A fost proiectat de asemenea şi un font ALR_Simbol ce permite plasarea pe hărţile lingvistice a unor simboluri grafice pentru evidenţierea unor trăsături fonetice specifice punctelor de anchetă.

Figura 3. *Sintetizarea imaginii unui simbol pornind de la imaginile componentelor sale* (*Sursa: Bejinariu, 2009*).

BDD-A27537 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:40 UTC)

4. DICȚIONARUL ATLASULUI LINGVISTIC

Toate informațiile lingvistice utilizate în procesul de generare al planşelor atlasului sunt stocate într-un fişier-dicționar cu două componente: lista punctelor de anchetă şi lista cuvintelor titlu. Pentru introducerea informațiilor în dicționar sistemul pune la dispoziție o interfață prietenoasă cu utilizatorul care prezintă lista elementelor din dicționar, iar pentru elementul selectat sunt afişate câmpurile de editare pentru modificarea informațiilor lingvistice asociate.

Fiecărui punct de anchetă îi sunt asociate următoarele informații esențiale pentru ALAR: codul punctului, numele acestuia, țara şi graiul utilizat în localitatea respectivă. Sunt incluse de asemenea şi alte informații specifice atlaselor lingvistice româneşti, cum ar fi: codul punctului în vechile atlase lingvistice, județul, regiunea precum şi informații legate de vârsta, sexul, etnia, nivelul de şcolarizare şi ocupația persoanei intervievate. Pentru fiecare cuvânt titlu sunt stocate următoarele informații: cuvântul propriu-zis, numărul întrebării şi întrebarea pentru care cuvântul reprezintă un răspuns, precum şi notele asociate. Există posibilitatea de a i se asocia cuvântului şi o imagine care este prezentată pe harta lingvistică dacă se consideră necesar. Transcrierile fonetice asociate cuvântului în fiecare dintre punctele de anchetă sunt incluse de asemenea în descrierea făcută acestuia. Pentru fiecare răspuns reprezentat prin transcriere fonetică poate fi asociată şi nota de subsol cu acelaşi mod de reprezentare, precum şi o înregistrare audio sau video realizată în momentul interviului. În ceea ce priveşte editarea transcrierilor fonetice, utilizatorul introduce inițial simbolul asociat sunetului de bază folosind tasta asociată sau o combinație de taste după care fenomenul sau fenomenele fonetice asociate sunt selectate folosind comenzile de pe bara de instrumente a aplicației.

5. GENERAREA HĂRȚII LINGVISTICE

După completarea informațiilor din dicționar, sistemul poate genera automat hărți lingvistice folosind şablonul predefinit. Astfel pregătit, utilizând o aplicație de tip Sistem de Informații Geografice (DataInvest, 2008), şablonul este organizat pe straturi în funcție de semnificația informațiilor folosind formatul shape. Aceleaşi straturi se regăsesc şi în harta lingvistică (Figura 4).

BDD-A27537 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:40 UTC)

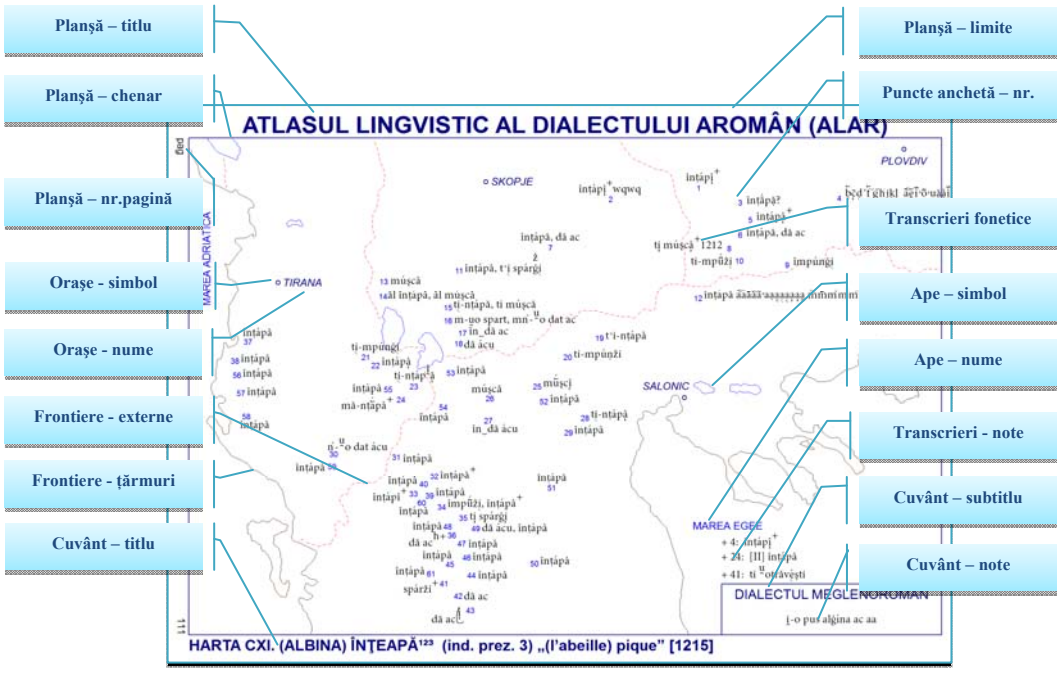

Figura 4. *Straturile hărţii lingvistice; sursa: concepţie proprie autorilor şi harta generată folosind aplicaţia AlrMaps*.

Şablonul hărţii lingvistice include pentru fiecare strat : descrierea vectorială (prin puncte) a elementelor de tip punct, linie sau poligon şi o bază de date asociată în care sunt specificate legăturile cu informaţiile din dicţionar, dar şi unele proprietăţi specifice, cum ar fi modul de aliniere pentru texte sau transcrieri fonetice. Dacă în cazul obiectelor de tip linie, acestea au acelaşi tip şi în harta lingvistică, obiectele de tip poligon specifică în general poziţionarea obiectelor de tip text sau transcriere fonetică. Obiectele de tip punct sunt utilizate pentru a specifica locaţia unor simboluri, de exemplu cele utilizate pentru marcarea localităţilor mari (capitale, în cazul ALAR). În procesul de generare automată, informaţiile din dicţionar sunt plasate pe şablonul hărţii lingvistice în vederea afişării sau tipăririi. Utilizatorul are posibilitatea de a salva planşa pentru ca ulterior să o editeze prin repoziţionarea elementelor dar şi modificarea proprietăţilor, fie pentru un singur element, fie pentru toate elementele de pe un anumit strat. Pentru exemplificare, în cazul obiectelor de pe straturi de tip linie pot fi modificate: tipul, grosimea şi culoarea liniei, iar în cazul obiectelor de tip transcriere fonetică poate fi modificată dimensiunea şi culoarea fontului, modul de desenare (opac sau transparent), dar şi transcrierea fonetică propriu-zisă.

BDD-A27537 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:40 UTC)

Sistemul AlrMaps permite generarea hărților cu transcrieri fonetice pentru fiecare cuvânt-titlu din dicționar, precum și harta localităților și cea a repartiției graiurior așa cum este exemplificat în Figura 5 și în Figura 6.

Atlasul lingvistic al dialectului aromân, vol. II (autor: Nicolae Saramandu, în colaborare cu Manuela Nevaci) apare în continuarea volumului I (Bucureşti, 2014), fiind cea mai amplă cercetare de geografie lingvistică pentru dialectul aromân. Este rodul unor îndelungate cercetări de teren efectuate de Nicolae Saramandu în Grecia, Albania, R. Macedonia, Bulgaria, cuprinzând într-o imagine de ansamblu întregul areal aromânesc: de la munții Balcani în nord, până în Tesalia, Acarnania și Etolia în sud, de la mările Adriatică și Ionică în vest, până la marea Egee în est. Sunt cuprinse în lucrare toate graiurile aromâneşti, care pot fi identificate și descrise pentru prima oară în mod amănunțit pe baza prezentului atlas. Apar în atlas numeroase fapte de ordin fonetic, morfologic, lexical caracteristice graiurilor, care nu au fost semnalate în lucrări anterioare. Realitatea dialectală ilustrată de prezentul atlas e mult mai complexă decât cea cunoscută până în prezent.

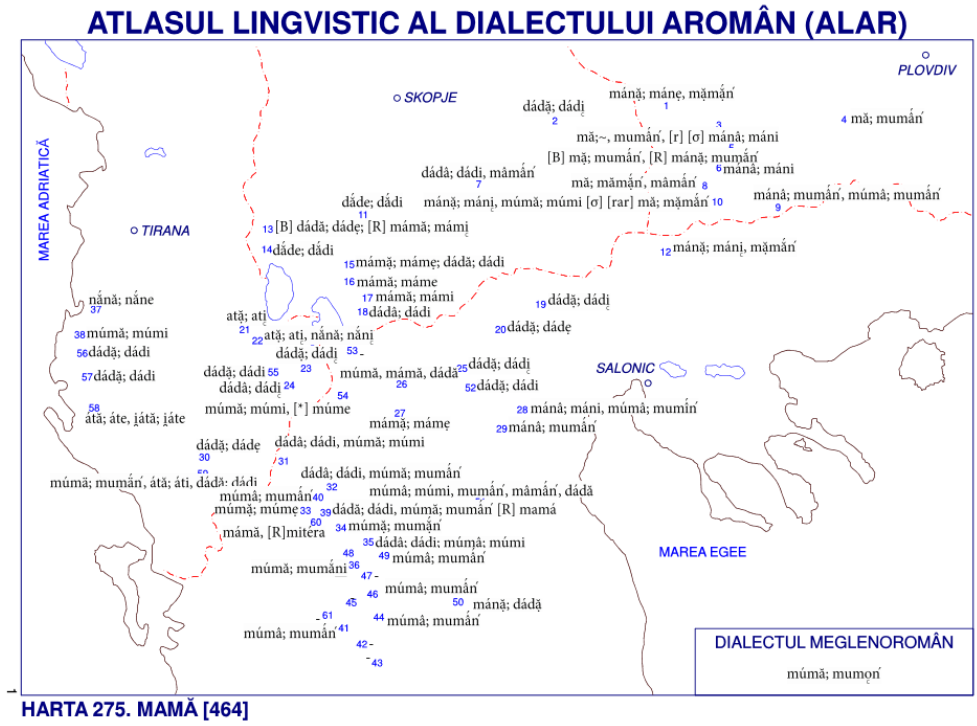

Figura 5. *Hartă cu transcrieri fonetice; sursa: generată automat folosind aplicația AlrMaps*.

BDD-A27537 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:40 UTC)

Figura 6. *Harta cu repartiţia graiurilor dialectului aromân; sursa: generată automat folosind aplicaţia AlrMaps*.

Aromânii, în număr de peste 500 000 în ţările balcanice, sunt urmaşii populaţiei autohtone romanizate, la fel ca românii nord-dunăreni, simbolizând „efigia Romei" între vorbitorii altor limbi: greci, albanezi, bulgari, macedoneni (slavi). Este un miracol păstrarea vie, până în zilele noastre, în rândul aromânilor, a conştiinţei romane, a apartenenţei lor la poporul român. *Atlasul lingvistic al dialectului aromân* (ALAR) evidenţiază cu pregnanţă romanitatea aromânilor.

Dintre lingviştii care s-au ocupat în trecut de aromână, singurul care s-a deplasat într-un număr semnificativ de localităţi şi s-a pronunţat cu privire la structura dialectală a dialectului a fost, la sfârşitul secolului al XIX-lea, Gustav Weigand (cf. Weigand 1895: 266–300).

O cercetare parţială de teren a efectuat Theodor Capidan timp de o lună, în vara anului 1928, la aromânii din Albania, publicând rezultatele cercetării în monografia *Fărşeroţii* (1931).

Anchetele de teren au fost reluate în perioada postbelică, concretizându-se prin publicarea a două atlase (cf. Dahmen / Kramer, 1985, 1994 şi Neiescu 1997), care oferă o imagine parţială asupra dialectului aromân. Reţeaua de anchetă este incompletă, fiind limitată la Grecia (la care se adaugă trei localităţi din R. Macedonia)

BDD-A27537 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:40 UTC)

în atlasul Dahmen / Kramer şi la Albania (7 localităţi) şi R. Macedonia (5 localităţi) în atlasul publicat de Petru Neiescu. S-au folosit chestionare cu un număr limitat de întrebări (Chestionarul lexical al „Atlasului limbilor Europei" în atlasul Dahmen / Kramer, care are 312 hărţi, şi un chestionar întocmit de autor în atlasul publicat de Petru Neiescu, care are 212 hărţi). Recent, Manuela Nevaci a efectuat cercetări de teren la aromânii din R. Macedonia, Grecia şi Albania, prezentând, pe baza materialului cules, particularităţi ale graiurilor aromâneşti actuale (cf. Nevaci 2013: 67–109).

Atlasul lingvistic al dialectului aromân (ALAR), de Nicolae Saramandu, are 61 puncte de anchetă în Bulgaria, R. Macedonia, Grecia, Albania (32 în Grecia, 12 în Albania, 9 în R. Macedonia, 8 în Bulgaria) şi 276 de hărţi lingvistice.

Cele mai numeroase aşezări aromâneşti se găsesc în Grecia (Macedonia, Epir, Tesalia), unde se vorbesc mai multe graiuri: pindean, grămostean, fărşerot. În Grecia au fost anchetate 32 localităţi: Livezi, Poroi de Sus, Gramaticova, Cândrova, Nevesca, Vlahoclisura, Veria, Xirolivad, Deniscu, Samarina, Palioseli, Giurgea, Băiasa, Turia, Avdela, Perivoli, Aminciu, Gardichi, Cornu, Vendişte, Custeana, Guduvazda, Malacaşi, Cocľi, Cuţufleani, Nea Zoi, Livadi Olimpou, Horopani, Pisuderi, Cristalopiyi, Laca, Siracu etc.

În R. Macedonia există mai multe grupuri dialectale: grămostean, fărşerot, grupul Gopeş–Mulovişte, grupul Beala de Sus–Beala de Jos. Deoarece aceste grupuri prezintă particularităţi de grai specifice, ele au fost incluse în reţeaua de anchetă care cuprinde în R. Macedonia 9 localităţi: Coceani, Ubovo, Cruşova, Beala de Sus, Beala de Jos, Gopeş, Molovişte, Târnova, Nijopole.

Grupuri însemnate de aromâni (fărşeroţi, graboveni) se găsesc în Albania, unde reţeaua ALAR include 12 localităţi: Nicea, Greava, Pleasa, Corcea, Diviaca, Cutali, Moscopole, Fier, Ducasi, Peştan, Seleniţa, Andon Poçi.

În Bulgaria nu mai există în prezent aşezări aromâneşti compacte. Între cele două războaie mondiale, cei mai mulţi dintre aromânii păstori care îşi aveau *călivele* în munţii sudici ai Bulgariei (Rila, Rodopi, Pirin) s-au stabilit în România, în special în Dobrogea; familiile rămase s-au răspândit în diferite aşezări, în special din sudul Bulgariei; localităţile ilustrate în atlas sunt: Blagoevgrad, Razlog, Batac, Bachiţa, Bojdova, Şatra, Papaceair, Lopova.

Reţeaua este exhaustivă pentru R. Macedonia şi Bulgaria, în sensul că au fost cuprinse în întregime graiurile vorbite în aceste ţări. Sunt reprezentate, de asemenea, toate graiurile aromâneşti din Grecia şi Albania, dar, dat fiind numărul mare de vorbitori, numărul localităţilor cuprinse în reţea a fost limitat. Localităţile vizitate aparţin celor trei mari grupuri de graiuri: pindean, fărşerot şi grămostean. La acestea se adaugă aşa-numitele „graiuri insulare", care nu aparţin celor menţionate, cum ar fi, de exemplu, graiul din Mulovişte (R. Macedonia), cu unele particularităţi proprii, semnalate în lucrări anterioare. În timp ce graiul pindean e vorbit numai în Grecia, graiul fărşerot, vorbit cu precădere în Albania, se întâlneşte şi în Grecia şi R. Macedonia; vorbitori de grai grămostean există în Grecia, în

BDD-A27537 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:40 UTC)

R. Macedonia şi în Bulgaria. În unele localități vechi, azi centre urbane, la populația de bază s-au adăugat vorbitori ai altor graiuri. Astfel, în Aminciu (Grecia), unde se vorbeşte graiul pindean, s-a aşezat un important contingent de păstori fărşeroți. Tot aşa, în Cruşova (R. Macedonia), unde populația majoritară e originară din Albania (zona Moscopole, oraş distrus de musulmani în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea), s-au stabilit numeroase familii de grămosteni.

Aromânii formează în Balcani mai multe grupuri, constituite istoric: *pindeni*, *fărşeroți*, *grămosteni*, *graboveni*, la care se adaugă grupul din localitățile Gopeş şi Mulovişte (R. Macedonia). Datorită extraordinarei mobilități a aromânilor, atât în trecut cât şi în perioada recentă (când s-au întemeiat noi aşezări, prin stabilizarea fărşeroților transhumanți: Andon Poçi în Albania, Kristallopiyi în Grecia), nu e posibilă o netă delimitare geografică a grupurilor. Dacă în Albania întreaga populație aromânească e alcătuiră din fărşeroți (la care se adaugă micul grup al grabovenilor), în Grecia diversitatea e foarte mare. Exceptând grupul compact al pindenilor, care ocupă zona montană a Pindului – nordul Tesaliei, sudul Epirului –, în restul Greciei (jumătatea de nord) întâlnim reprezentanți ai tuturor grupurilor principale. De exemplu, în Macedonia grecească întâlnim aşezări de pindeni (zona Veria), fărşeroți (zona Edessa, fostă Vodena; Naussa, fostă Neaguşte), grămosteni (zona muntelui Paic, la granița cu R. Macedonia). În R. Macedonia întâlnim grămosteni (zona Ştip-Kočani-Veles), fărşeroți (zona Struga: Beala de Sus, Beala de Jos), graboveni şi fărşeroți (în amestec cu grămosteni în zona Ohrida, în orăşelul Cruşova), grupul Gopeş-Mulovişte etc. De asemenea, în câmpia Tesaliei întâlnim pindeni şi fărşeroți, care s-au stabilizat în locurile de iernat ale păstorilor (Saramandu, Nevaci 2006: 368).

În *Atlasul lingvistic al dialectului aromân* sunt reprezentate toate grupurile mari de aromâni: grămosteni, pindeni, fărşeroți, graboveni. Sunt reprezentate, de asemenea, toate grupurile mici:

(1) Gopeş şi Mulovişte (două localități) (R. Macedonia);
(2) Beala de Sus – Beala de Jos;
(3) Grupul din Olimp (Grecia, sud-estul Macedoniei): Livadi Olimpou.

Graiul pindean, cu numărul cel mai mare de vorbitori, se întâlneşte numai în Grecia, în timp ce graiul fărşerot se întâlneşte în trei țări: Albania, Grecia, R. Macedonia, iar cel grămostean, de asemenea, în trei țări: Bulgaria, R. Macedonia, Grecia.

Graiul grămostean şi, îndeosebi, cel fărşerot, au dispersiunea cea mai mare. Vorbitorii lor, dintre care cei mai mulți au fost, în trecut, păstori transhumanți, au străbătut spații largi în Balcani. În prezent îi întâlnim pe fărşeroți şi pe grămosteni nu numai în lucrurile lor de vărat de odinioară din munți, ci şi în locurile de iernat, unde s-au stabilit adesea definitiv: există, de exemplu, numeroase aşezări stabile de fărşeroți, originari din Albania, în câmpia Tesaliei (Grecia).

Dintre ceilalți aromâni, numai un grup restrâns de pindeni (între care cei din Samarina, Avdela, Perivoli, localități anchetate de noi) a practicat transhumanța

BDD-A27537 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:40 UTC)

până la al Doilea Război Mondial al secolului trecut. Cei mai mulți pindeni sunt stabili în așezările lor din Pind, dintre care unele au atestări foarte vechi (secolul al XVII-lea pentru Siracu, Aminciu etc.). Așezări stabile au, de asemenea, aromânii graboveni (din zona Greava, Nicea, Lunca, de lângă orașul Pogradeț, Albania), ca și cei din localitățile Gopeș și Moloviște (graiul gopeșean-moloviștean), aceștia din urmă fiind, în trecut, transportatori de mărfuri și negustori vestiți.

În atlasul de față este publicat integral materialul cules, prezentat pe *hărți lingvistice* și în liste cu *material necartografiat* (*MN*), însoțite de *note*. Spre deosebire de alte atlase, materialul din hărțile lingvistice este cuprins și în *liste* care însoțesc hărțile.

În anchetele de teren autorul a folosit Chestionarul *Noului Atlas lingvistic român* (2543 de întrebări), făcând posibilă compararea materialului dialectal aromânesc cu cel cuprins în atlasele regionale ale dacoromânei.

Volumul I al atlasului cuprinde răspunsurile la capitolul *Corpul omenesc (părțile corpului, boli, însușiri fizice și mentale)* din Chestionarul *Noului Atlas lingvistic român* (întrebările 58–463).

Cele 274 de hărți lingvistice au fost realizate cu un program informatic de editoarea volumului.

Spre deosebire de alte atlase, materialul din hărțile lingvistice este cuprins și în *liste* care însoțesc hărțile.

Din volumul al II-lea rezultă, ca și din volumul precendent, că în aromâna actuală se întâlnesc atât elemente conservatoare, precum păstrarea vocalelor *e*, *i* și a diftongului *ea* după consoanele labiale în cuvintele moștenite din latină: *per'u* 'păr', *ved'u* 'văd', *vínă* 'vână', *víntu* 'vânt', *feátă* 'fată', *cămeáşă* 'cămașă' etc., sau absența diftongului *îi* în *cáni*, *máni, páni*, cât și elemente inovatoare, cum este consonantizarea semivocalei *u* în diftongi descendenți: *ávdu* 'aud' (< lat. *audio*), *cáftu* 'caut' (< lat. **cauto*). Elemente conservatoare și inovatoare întâlnim și în consonantism. Dintre cele dintâi, semnalăm păstrarea consoanei *ń* în cuvinte moștenite din latină: *aγíńe* 'vie' (< lat. *vinea*); se păstrează, de asemenea, africatele *ḑ* și *ĝ* (care apar, dialectal, și în dacoromână): *ḑâc'u* 'zic' (< lat. *dico*), *ĝúdic'u* 'judec' (< lat. *iudico*) etc. Dintre fenomenele inovatoare, am reținut trecerea lui [l'] la [y], la fel ca în dacoromână, schimbare recentă, semnalată în graiul fărșerot și parțial în graiul grămostean: *fumélya* 'copiii', *păpíntyi* 'părinții' *ey* 'ei' pentru *fumél'a*, *păpínțl'i*, *el'* la ceilalți aromâni.

În domeniul morfosintaxei am evidențiat unele particularități ale flexiunii nominale, precum opoziția sg./pl. la substantive masculine împrumutate din greacă și turcă: *amirắ / amiráḑ* 'împărat', *udắ / udáḑ* 'odaie'. Pluralul în *-aḑ*, pe care l-am constatat la substantive, apare și la adjective împrumutate din greacă: *hazó* 'prost' (< gr. *χαζός*), pl. *hazáḑ*.

BDD-A27537 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:40 UTC)

O particularitate a aromânei o reprezintă lipsa prepoziţiei *pe* la acuzativul numelor de persoană: *u ved Ana* ‘o văd pe Ana’, *îl vâtâmă fráti-su* ‘l-a omorât pe frate-su’ etc. De asemenea, o trăsătură sintactică arhaică este exprimarea acuzativului numelor de locuri, care arată direcţia sau starea, fără prepoziţie (ca în latină): *neg Sărúnă* ‘mă duc la Salonic’, *de-aúá Kateríni treţ ḑáţi hor* de aici până la Katerini treci prin zece sate’, *şî-l dúsirâ Óhârda* ‘şi l-au dus la Ohrida’; *Bănéḑ Curcáu* ‘Locuiesc în Corcea’. Am înregistrat contexte în care apar aceste două din urmă particularităţi: *Feáta u mârtăm Neáguşte* ‘Pe fată am măritat-o în Neaguşte’). Lipsa prepoziţiei *pe* se constată şi la pronume, în exprimarea obiectului direct la acuzativ: *îl viḑúi el* ‘l-am văzut pe el’ (Nevaci 2013: 199).

Pronumele demonstrative de apropiere şi de depărtare nu-şi schimbă forma când se folosesc ca adjective: *aíst* înseamnă ‘acesta’ şi ‘acest’, *aţél* înseamnă ‘acela’ şi ‘acel’: *aíst víni* ‘acesta a venit’, *ómu aíst* ‘omul acesta’. Formele de G–D au accentul pe terminaţie, nu pe radical: *aistúi, aţâlúi*.

O caracteristică a aromânei în ceea ce priveşte flexiunea verbală este trecerea verbelor de conjugarea a III-a la conjugarea a II-a, astfel că în majoritatea graiurilor avem numai trei clase flexionare. Un fenomen asemănător se întâlneşte în spaniolă, catalană şi sardă. În cele mai multe graiuri se spune *umplém*, *vindém*, *spuném*, *duţém* etc., cu trecerea de la conjugarea a III-a la conjugarea a II-a.

Se păstrează, la perfectul simplu formele tari, etimologice, la verbele de conjugarea a III-a: *árşu* (< lat. *arsi*), *cópşu* (< lat. *coxi*), *ḑăş* (< lat. *dixi*), *feâ* (< lat. *feci*). Mai-mult-ca-perfectul este analitic, ca în limbile romanice occidentale, formându-se cu auxiliarul verbului *habere* la imperfect şi în participiul verbului de conjugat (augumentat cu vocala *ă*): *aveám cântátă.* Forme similare se întâlnesc în limbile balcanice (greacă, albaneză, parţial în bulgară şi slava macedoneană). Viitorul se formează cu auxiliarul *volere* + conjunctivul prezent (ca în graiurile dacoromâne sudice): *va să spun* ‘o să spun’. Imperativul negativ se formează cu negaţia *nu* + forma de pozitiv: *nu cănt*ă.

Unele graiuri ale aromânei prezintă un sistem deictic ternar la adverbele de loc *aúá* ‘aici (lângă mine)’ – *aţía* ‘aici (lângă tine)’ – *acló* ‘acolo’, la fel ca în graiul din Oltenia (*ací – acía – acólo*); fenomenul se regăseşte în Iberia romanică (portugheză, spaniolă, catalană) şi în occitană.

Rezultă din întreaga expunere consacrată descrierii dialectului în ansamblu, caracterul conservator al aromânei în raport cu dacoromâna. Aromâna păstrează particularităţi arhaice, care o apropie adesea de româna comună.

BDD-A27537 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:40 UTC)

BIBLIOGRAFIE

Bejinariu S.-I., V. Apopei, S. Dumistrăcel, H.-N. Teodorescu, 2009, *Overview of the Integrated system for dialectal text editing and Romanian Linguistic Atlas publishing – 2009*, The 13th International Conference „INVENTICA 2009", Iaşi, Performantica Publishing House, p. 564–572.

Bejinariu S.-I., R. Luca, F.-T. Olariu, 2016, *A GIS Based Approach for Information Management in Geolinguistics*, Memoirs of the Scientific Sections of the Romanian Academy, Tome XXXIX, Computer Science, 2016, p. 37–45.

Botoşineanu L., F.-T. Olariu, S.-I. Bejinariu, 2010, *Un projet d'informatisation dans la cartographie linguistique roumaine: Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova şi Bucovina, en format électronique, (e-NALR) – réalisations et perspectives*, XXVIe Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes, 26, CILFR València, p. 456–457.

Nevaci, 2013, *Identitate românească în context balcanic*, Bucureşti, 2013.

Olariu F.-T., V. Olariu, S.-I. Bejinariu, V. Apopei, 2007, *Los atlas lingüísticos rumanos: entre manuscrito y formato electrónico*, „Revista española de lingüística", Año nº 37, Fasc. 1, p. 215–246.

Saramandu N., M. Nevaci, 2006, *The South-Danubian Romanian Dialects from the Spatial Perspective*, în „Revue des études sud-est-européennes", XLIV, 2006, nr. 1–4, p. 367–383.

Saramandu N., 1984, *Aromâna*, în *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, 1984, p. 423–476

Saramandu N. (autor), Nevaci M., (editor) 2014, *Atlasul lingvistic al dialectului aromân*, Editura Academiei Române, 2014, Bucureşti, LIII p. + 470 p. + 60 ilustraţii + hartă.

Datainvest, 2008, *Manual de utilizare al pachetului de programe NetSET*

DIGITALISATION SOFTWARE FOR *THE LINGUISTIC ATLAS OF THE AROMANIAN DIALECT* (ALAR), Vol. II

ABSTRACT

The Linguistic Atlas of the Aromanian Dialect, Vol. II (author: Nicolae Saramandu, with Manuela Nevaci) is the amplest linguistic geography research for the Aromanian dialect. It is the fruit of a great while of field research carried out by Nicolae Saramandu in Greece, Albania, FYRo Macedonia, Bulgaria, subsuming in a broader image the entire Aromanian area: from the Balkans to the north to Thessaly, Acarnania and Aetolia to the south, from the Adriatic and Ionian Seas to the west to the Aegean Sea to the east. The volume includes all Aromanian subdialects, which can be identified and described for the first time in detail based on this Atlas. The Atlas includes phonetic, morphological and lexical data specific to these subdialects, that have not been signalled in previous works. The dialectal reality illustrated by this Atlas is much more complex that the one known until now.

Institutul de Informatică Teoretică
al Academiei Române

Institutul de Lingvistică
al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti"

BDD-A27537 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:40 UTC)